

Ilmavoimien ja strategisten ydinaseiden vaikutus päätöksentekoon kriisitilanteessa

Yleisesikuntaeversti, valtiotieteen tohtori **Vilho Lukkarinen**

PERUSTEITA

Valtakunnan turvallisuus ja voima sekä ne tavoitteet, joihin se pyrkii, ovat tuloksena kanssakäymisestä ja vuorovaikutuksesta toisten valtioiden kanssa. Tavoitteita määriteltäessä valtakuntaa edustavat kansan valitsevat tai muulla tavoin valtaan tulleet toimijat. Näitä toimijoita kutsutaan myös päätöksentekijöiksi. Kriisitilanteet valtakuntien välillä syntyvät, kehittyvät ja päättyvät tällaisten päätöksentekijöiden toimesta. Selviytyminen kriisitilanteesta menestyksellisesti merkitsee sitä, että vaikutetaan muiden kriisiin kietoutuneiden valtakuntien päätöksentekijöihin halutulla tavalla. Päätöksentekijöiden käyttäytyminen on ainakin osittain heidän oman käsityksensä funktio toisten päätöksentekijöiden käytettävissä olevasta kapasiteetista, aikomuksista ja toimista. Nämä käsitykset puolestaan ovat osittain päätöksentekijöiden oman persoonallisuuden ja asenteiden funktio. Tämä paljastaa sen tosiasian, että kansainvälisten suhteiden tutkiminen on periaatteessa inhimillisen käyttäytymisen tutkimista tietyissä olosuhteissa. Materiaalisen ympäristön perustekijät vaikuttavat kansainväliseen politiikkaan arvojen ja

instituutioiden sekä kansainvälisten toimijoiden ajatusten ja toimien kautta.¹⁾ Jokaisessa päätöksessä on olennaisena osana tavoite, jonka nämä päätöksentekijät näkevät tarpeelliseksi ja mielekkääksi; viitekehys, johon päätöksentekijät kiinnittävät toimintansa. Päätöksenteko kansainvälisessä politiikassa vaatii yleensä kahden tai useamman valtion johtomiesten vuorovaikutuksen.

Päätöksentekoprosessin osatekijät ovat:

1. Toimijat, joille on annettu ainakin de facto valtuudet suositusten tekoon,
2. informaatio, jonka nämä toimijat saavat (input),
3. keinot, joilla toimija voi lajitella ja arvioida hänelle tulleen tiedon ja muotoilla vaihtoehdot sekä
4. toimenpiteen valinta tai toimimatta jättäminen (output).

Tyypillisessä tilanteessa päätöstä tekevä ryhmä lähestyy problemaa mielessään erityinen tavoite kuten edellä tuli ilmi. Ryhmä saa tietoja, jotka se voi joko hyväksyä tai hyljätä. Se voi harkita erilaisia vaihtoehtoja konferenssien, tutkimusten, noottien vaihdon tai pelkästään ajatustyön avulla. Olemalla toimimatta on myös tehty päätös, koska toimettomuus kuten positiivinen toimintakin, laukaisee tapahtumaketjun tavalla tai toisella. Ulkopoliittinen päätöksenteko erityisesti kriisitilanteissa, on päätöksentekoa epävarmojen olosuhteiden vallitessa ja riskitilanteissa. Valinnat on tehtävä kriisitilanteen kestäessä, jolloin kriisin osapuolilla on vain osittain valvonta toiseen osapuoleen nähden ja se on vain osittain tietoinen toisen osapuolen kapasiteetista ja aikomuksista. On huomattava, että valtakunnan selviytyminen voittajana kriisistä riippuu vähemmän siitä kuinka paljon ja millaisia voimia ja keinoja on käytettävissä kriisitilanteen ratkaisemiseksi kuin siitä, kuinka paljon vastustaja uskoo niitä olevan ja uskooko vastustaja, että näitä voimia todella käytetään. Samoin kyky välittää ja käsitellä tietoja on ehdoton edellytys. Tietojen välityksen tärkeys kansainvälisessä politiikassa perustuu sille tosiasialle, että kaikkien osapuolten valinnat ovat toisistaan riippuvaisia. Mikään osapuoli ei voi valita vapaasti eri vaihtoehtojen välillä vaikuttamatta voimakkaasti toisten osapuolten valintaan. Ulkonaisen tilanteen käsittäminen on päätöksenteon keskeinen yksikkö.²⁾

Edellä mainittiin, että selviytyminen kriisitilanteesta menestyksellisesti merkitsee sitä, että kyetään vaikuttamaan vastapuolen päätöksentekijöihin halutulla tavalla. Tällainen haluttu vaikutus voidaan saavuttaa ainakin seuraavilla tavoilla:

1. Kyky saada aikaan pelkoa. Vaikka monet psykologit ovatkin sitä mieltä, että kyky kehittää luottamusta on tehokas vaikutuksen väline, historian kokemukset osoittavat, että pelko näyttää olevan tehokkaampi vaikuttaja.
2. Kyky muuttaa vastustajan ajattelua.
3. Kyky vaikuttaa vastustajaan antamalla hänelle tietoja.
4. Kyky muuttaa vastustajan varmuutta vastatoimenpiteissä.
5. Kyky muuttaa vastustajan objektiivista ympäristöä ja täten muuttaa niitä perusteita, joille hän on perustanut päätöksensä.
6. Kyky vaikuttaa vastustajan resursseihin siten, että hänen on tehtävä valintansa suhteellisesti huonojen vaihtoehtojen välillä.⁹⁾

Eskalaation käsite on keskeinen tutkittaessa toimintaa kriisitilanteessa. Tällöin pyritään eskaloimaan tilanne pisteeseen, jossa:

1. Edulliset olosuhteet on saavutettu,
2. on vaikutettu vastustajaan siten, että se pidättäytyy eskaloimasta edelleen ja
3. neuvottelutilanne ylivoimaisissa globaalisissa tai paikallisissa olosuhteissa on mahdollinen.

Kriisin menestyksellisen hoitamisen tarkoituksena on eskaloida parhaaseen mahdolliseen asemaan vähimmällä mahdollisella voimainkäytöllä. Eskalaatiota ei näin ole suinkaan nähtävä yhdensuuntaisena tienä, jonka päässä on yleinen ydinsota. Eskalaatio on kriisitilanteessa nähtävä keinona välttää sota.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tutkia itsenäisten muuttujien muutoksia toisten muuttujien järjestelmässä, jotka edustavat päätöksentekoa kriisitilanteessa. Tällä tavoin esitettyä probleema näyttää kovin yksinkertaiselta, mutta sitä se ei suinkaan ole. Sellaisenaan probleema näyttäisi olevan strategisten olosuhteiden ja operaatioiden seuraaminen yhtäältä ja päätöksentekijän tarkkailu kriisitilanteessa toisaalta, sekä yksinkertainen assosiaatiövälttäjä, joka liittyy nämä kaksi yhteen.

Tosiasia kuitenkin on, että tällä tavoin systemaattisesti on mahdotonta operoida, koska kriisitilanteessa tapaukset muuttuvat alinomaan. Strategiset tekijät eivät ole ainoita, joita päätöksentekijän on otettava huomioon. Näin ollen on tarpeellista tarkoin selvittää, mitä ovat ne strategiset tekijät, joita tarkkaillaan, määrittää ne havaittavin termein, sekä pitää muut tekijät vakiona. Tämän lisäksi on tunnettava päätöksentekoprosessin luonne, jotta voidaan sanoa, milloin strategiset tekijät alkavat vaikuttaa päätöksentekijään. Tämän vuoksi täydellisessä kriisitilanteen tutkimuksessa on kehitettävä oma mallinsa, joka pitää sisällään kaikki nämä tekijät. Tällaisia malleja on kehitelty useitakin. Samoin useakin yhteiskuntatieteellinen teoria sopii muodossa tai toisessa kriisitilanteen tutkimiseen. Voitaisiin esimerkiksi käyttää yksinomaan neuvotteluteoriaa strategisten tekijöiden relevanssin selvittämiseksi tietyssä kriisitilanteessa. Samoin eräitä ratkaisuja saataisiin aikaan kommunikaatio-teorialla tai vaikutusmalleilla. Eräs tekijä, joka estää strategisten operaatioiden yhdistämisen kriisiä koskeviin päätöksiin on se, että tällaiset operaatiot, vaikuttaakseen päätöksentekijöihin, on tajuttava. Strategisia tekijöitä on näin ollen tutkittava käsitteellisin termein kaikkine vinou tumineen ja ennakkoluuloineen, joita useimmiten esiintyy kaikkein luotettavimmassakin kansainvälisten tapahtumien tutkimuksessa.

Vaikein lienee standardimenetelmien, haastattelun ja tarkkailun, käyttäminen. On melko mahdotonta sen paremmin tarkkailla kuin haastatellakaan suurvallan päätöksentekijöitä kriisitilantessa. Virallisesti julkaistuja asiakirjoja kriiseistä on vähänlaisesti ja henkilökohtaiset muistiinpanot tai muistelmat ovat ylimalkaisia tai ristiriitaisia sekä harvoin sopivat suoraan teorian vaatimiin muuttujiin. Eräissä tapauksissa on menestyksellisesti sovellettu epäsuoria mittausmenetelmiä, jolloin voidaan käyttää sopivia indeksejä.

Ilmavoimien käyttökelpoisuus kriisitilanteiden selvittämiseen perustuu ennen kaikkea pelotteen doktriiniin, jonka avulla mahdollinen hyökkääjä estetään toteuttamasta aikomustaan. Pelotusdoktriini puolestaan on kiinteässä yhteydessä eskalaatioteoriaan, jonka perusajatuksena on se, että sotilaallisen voiman näyttö demonstroi kykyä ja tahtoa toimintaan pelottelijan implisiittisen tai explisiittisen uhkan muodossa. Nämä väittämät puolestaan perustuvat vaikutusteoriasta saaduille ajatuksille. Vaikka nämä otaksumat ovatkin usein implisiit-

tisiä eikä niitä useinkaan ilmaista selvin sanoin, ne ovat kuitenkin niitä peruskäsityksiä, joilla pelotusdoktriini ja eskalaatio lepäävät.

Perusolettamus ilmavoimien vaikutuksesta päätöksentekoon kriisitilanteessa voidaan kiteyttää seuraavasti: Strategiset ja muut ilma-voimaoperaatiot muuttavat kohdeympäristöä, joka puolestaan muuttaa vastaanottajan tietoja ja täten hänen varmuusastettaan ja pelkotasoaan. Tarkemmin sanottuna sellaiset toimenpiteet ilmaisevat muutoksen yleisessä voimatasapainojärjestelmässä ja täten päättäväisyyttä voiman käytössä. Nämä tekijät muuttavat edelleen vastaanottajan käsitystä kriisin mahdollisesta lopputuloksesta ja vaikutuksesta maailmanpolitiikkaan yleensä samalla kun ne kaventavat implisiittisen uhkansa vuoksi hänen käytettävissään olevia lähestymistapoja pakottaen hänet omaksumaan hyväksyttävämmän politiikan ja ainakin väliaikaisesti hylkäämään nykyisen politiikkansa.

Kuten edellä mainittiin, ulkonaisen tilanteen käsittäminen on päätöksenteon keskeinen yksikkö. Lisäämällä tai muuttamalla voimiensa rakennetta päätöksentekijä voi vaikuttaa vastustajan laskelmiin. Voidaan siis otaksua, että vastustaja ymmärtää tavalla tai toisella muutokset strategisten voimien tasapainossa, valtion politiikassa ja aikomuksessa. Kuitenkaan tosiasiat eivät välttämättä puhu suoraan. Ne on asetettava oikeaan yhteyteen, muuten erityinen sotilaallinen tai diplomaattinen toimenpide ei anna tarkoitettua signaalia tai antaa väärän signaalin. Tosiasialla on monta tulkintaa. Tosiasialla, joka lisäksi on varustettu selityksellä sen merkityksestä, on paljon suurempi mahdollisuus tulla perille oikealla tavalla tulkittuna kuin tosiasialla yksinään tai selityksellä yksinään. Strategisessa pelotteessa on tämä otettava aina huomioon, koska muuten epäonnistumisen mahdollisuus on suuri.⁴)

Jos ilmavoimien mobilisaatio tai uhkaus käyttää ilmavoimaa aineuttaa sellaisen muutoksen kohdeympäristössä, että vastustaja huomaa sen, voidaan tämän toimenpiteen odottaa aiheuttavan myös pelkoa. Tosin vahvojen strategisten voimien vaikutuksella kriisitilanteessa on monenlaisia mahdollisuuksia ja on esitetty monenlaisia mielipiteitä niiden käytön tarkoituksenmukaisuudesta. Tällä hetkellä nähdään sotilaallisen voiman käytössä kaksi erilaista näkökantaa. Toisen käsityskannan mukaan sotilaalliset voimat muodostuvat kahdesta eri osakomponentista, joista toinen soveltuu yleisen ydinsodan käyntiin ja toinen

alempitasoisiin konflikteihin. Tämän näkökannan mukaan strategisten voimien ylivoimaisuus voi vaikuttaa hyvin vähän yleisen sodan tason alapuolelle jääviin kriiseihin. Toiset ovat taas sitä mieltä, että valtakunnan sotilaallinen kyky muodostuu integroidusta voimien kokoonpanosta. Ylivoimainen strateginen voima voi vaikuttaa vastustajaan myös kriiseissä, jotka jäävät alemmalle tasolle. Tämä jälkimmäinen näkökanta edellyttää, että strategiset ilmavoimat ovat olennainen osa voimatasapainojärjestelmää ja sen vuoksi strateginen ylivoima konfliktispektrin huipulla sallii tehokkaan taktillisen ja poliittisen käytön kriisin alhaisemmalla tasolla. Päinvastoin, ilmavoimien heikkoudet näkyvät silloin, kun kriisi eskaloituu alhaisemmalta tasolta ylemmälle tasolle. Tällöin mm ilmavoimien kvantitatiivinen laajuus ei riittäkään ylemmän tason kriisissä, vaan siellä on ratkaisevaa strategisten voimien enemmyys ja paremmuus.

Valtakunta harjoittaa ulkopoliitikkaansa käyttämällä poliittisia, taloudellisia, psykologisia ja sotilaallisia keinoja. Nämä kaikki ovat mitä suurimmassa määrin toisiinsa kietoutuneita, joten on vaikeata ottaa mitään niistä yksityiskohtaisen tarkastelun kohteeksi. On myös hyvin vaikeata luoda yhtenäistä teoriaa valtakunnallisen ilmavoiman merkityksestä kriisitilanteiden selvittämisessä. Laajentamalla ilmavoimien käsitteen piiriä siten, että se sisältää myös kaikki ne järjestelmät, jotka lasketaan kuuluvaksi strategisen ydinaseen piiriin, voidaan ilmavoimia käsitellä yhteismitallisesti myös ennen ydinase- ja ohjusaikakautta. Tämän tutkimuksen puitteissa on tarkoituksena pyrkiä tapaustutkimusten muodossa tarkastelemaan eräitä sellaisia kriisitilanteita ennen ja jälkeen ydinasekauden, joissa kyetään päätöksenteossa esiintyvien muuttujien järjestelmästä eristämään tämä yksi muuttuja ja osoittamaan sen merkitys kriisin ratkaisulle. Esityksessä keskitytään pääasiassa ennen kriisiä vallinneeseen tilanteeseen sekä siihen mitä tapahtuu kriisin aikana. Tarkoituksena ei ole selittää, miten valtakunnan turvallisuuspolitiikkaa tulisi hoitaa tai kuinka kriisit olisi vältettävissä.

Jotta yleistyksiset olisivat mahdollisia, on tapausten joukkoon otettu useita erilaisia kriisejä, jotka ovat tapahtuneet toisen maailmansodan jälkeen sekä yksi hyvin tunnettu, juuri toista maailmansotaa edeltänyt Münchenin kriisi. Toisen maailmansodan jälkeiset kriisit on pyritty valitsemaan siten, että esille tulevat sekä globaaliset että paikalliset

konfliktit. Se, että Münchenin kriisi on selostettu muita tarkemmin, ei aiheudu niinkään paljon siitä, että olen sitä eräässä aikaisemmassa yhteydessä tarkemmin tutkinut *) kuin siitä, että pyrin tällä osoittamaan ilmavoimien merkityksen poliittisena aseena ennen ydinase- ja ohjus-aikakautta ja täten osoittamaan samankaltaisuuksia nykyisen ydinase-strategian käyttöön kriisien ratkaisuissa. Münchenin kriisissä ilmenivät myös ehkä kaikkein selvimmän useat edellä esitetyt kriisitilanteen syntyyn, kehittymiseen ja ratkaisuun vaikuttavat tekijät erityisesti ilmavoimien osalta. Tästä syystä olen katsonut tarpeelliseksi esittää myös lyhyen katsauksen Saksan ilmavoimien syntyvaiheisiin, koska tämä oleellisena osana liittyy siihen kuvaan, joka vastustajille syntyi Saksan ilmavoimien mahdollisuuksista ja mahdista.

Ilmapuolustusjärjestelmien, taktillisten ilmavoimien ja lentokuljetuksen osalta ei itse asiassa mitään radikaaleja muutoksia olekaan tapahtunut ilmavoimien rakenteessa 1930-luvun loppupuolen tilanteesta. Strategisten ilmavoimien osalta tilanne on kuitenkin vähitellen muuttunut. 1950-luvulla ainoana strategisina ydinaseilla varustettuina kuljetusalustoina voidaan pitää strategisia pommikoneita, jolloin ne olivat osa valtakunnan kokonaisilmakapasiteettia. 1960-luvulle tultaessa tuli mukaan mannertenvälinen ohjus, josta lyhyessä ajassa tuli kaikkein relevantein valtakunnan kokonaiskapasiteetin mitta. Itse asiassa 1950-luvun loppupuolen Hrutsevin Sputnik-diplomatia oli tehnyt ohjusjärjestelmistä kovaa valuuttaa kansainvälisen politiikan näyttämöllä, vaikka se olikin ennenaikaista. Tämän esityksen otsikko ei näin ollen ankarasti ottaen saisi sisältää ohjusjärjestelmiä. Koska strategisten ydinasejärjestelmien erilaiset sovellutukset ovat perua puhtaasti sotilaallisista ilmavoimista, katson tämän asetelman parhaiten vastaavan tämän tutkimuksen tarkoitusta. Tämä mahdollistaa myös vertailun ennen toista maailmansotaa edeltäneeseen aikaan, jolloin ilmavoimat rakenteellisesti, joskaan ei organisatorisesti olivat yksi kokonaisuus.

MÜNCHENIN KRIISI

Saksan ilmavoimien synty

Samalla tavoin kuin ydinase tällä hetkellä herättää pelkoa ja pitää yllä kauhun tasapainoa, vain neljäkymmentä vuotta sitten uusi ase

näytteli merkittävää osaa Euroopan politiikassa. Ilmavoimien käytön mahdollisuuksia ei yleensä ymmärretty korkeimmalla poliittisella taholla lukuunottamatta Saksaa, jossa sielläkin käsitykset sen sotilaallisen käytön mahdollisuuksista olivat puutteelliset, mutta poliittisena aseena sen merkitys hyvin ymmärrettiin. Ilma-aseen poliittisen käytön tarkoituksenmukaisuutta lisäsi sitä kohtaan tunnettu liioiteltu pelko. Vaikka on todennäköistä, että väärinymmärrys ja väärä informaatio näyttelevät omaa osaansa myös nykyajan ilma-aseen ja ydinaseen poliittisessä käytössä kuten myöhemmät esimerkit osoittavat, on väärin otaksua, että tänään nuo vääristymät olisivat samantapaisia kuin 1930-luvulla. Versaillesin rauhansopimus kielsi Saksalta sotilasilmailun täydellisesti, mutta salli vähitellen kasvavan siviili-ilmailun olemassaolon. Lufthansa perustettiin jo vuonna 1925. Liittovaltio tuki voimakkaasti uutta lentoyhtiötä. Valtion tuen turvin yhtiö kasvoi nopeasti ja laajensi liikenteensä tytäryhtiöiden avulla myös muihin maanosiin.⁶⁾ Lentokoneteollisuus ja tekninen kehitys kasvoivat uuden yhtiön kasvun myötä. Kun Hitleristä tuli Saksan valtakunnankansleri tammikuun 30. päivänä 1930, oli Saksalla jo voimakkaasti laajeneva siviili-ilmailu. Oli myös säilytetty kaikessa salaisuudessa siemen sotilasilmailusta, joskin sen merkitys oli vähäinen.

Saksan siviili-ilmailu sai uutta vauhtia kansallissosialistien tultua valtaan vuonna 1933. Vain kaksi päivää valtaan tulonsa jälkeen Hitler nimitti Herman Göringin valtakunnan ilmailuministeriksi. Tähän tehtävään Göring sopikin erinomaisesti. Hän oli ollut ensimmäisessä maailmansodassa kuuluisan Richthofen-laivueen viimeinen komentaja ja lisäksi hän kuului kansallissosialistisen puolueen sisärenkaaseen. Hänellä oli hyvät suhteet liike-elämään, ja hän tunsu läpikotaisin Saksan ilmailun.⁷⁾

Göringin ensimmäisenä tehtävänä oli Saksan ilmailun yhdistäminen ja nostaminen luomalla kansallinen innostus ilmailuun. Käyttämällä kaikkia mahdollisia propagandavälineitä saatiin valtakunnan ilmapuolustusliiton (Reichsluftschutzbund) jäsenmäärä kohoamaan kuudessa kuukaudessa miljoonaan, vuodessa kahteen miljoonaan ja kahdessa vuodessa viiteen miljoonaan.⁸⁾ Myös toinen huomattava ilmailujärjestö, Luftsportverband, urheiluilmailuliitto, organisoitiin uudelleen kansallissosialismin periaatteiden mukaiseksi. Vuonna 1933 se käsitti vain

300 järjestäytymätöntä kerhoa jäsenmäärältään noin 50 000. Kolme vuotta myöhemmin kerhojen määrä oli 2500 ja yhteinen jäsenmäärä 500 000. Vuonna 1935 urheiluilmailuliitto alistettiin ilmavoimien alaisuuteen. Sitä ei turhaan mainittu Geneven aseidenriisuntakonferenssissa Saksan salaisiksi ilmavoimiksi.⁹⁾

Näiden ilmailutietouden ja -innostuksen levittämistä tarkoittavien toimenpiteiden ja Lufthansan avulla Saksan ilmavoima aloitti nopean nousukautensa päämääränä ilmavoimien perustaminen.

Tällä välin jatkui aseidenriisuntakonferenssissa hedelmätön keskustelu. Se tosiasia, että siviili-ilmailu omasi mahdollisuuden myös sotilas-ilmailuun tuli hyvin voimakkaasti esiin konferenssissa. Lentokoneen nopea kehitys ja siviili-ilmailun laajentuminen kansainväliseksi oli tuonut tämän uuden piirteen kansainväliseen politiikkaan. Aseidenriisuntakonferenssin valmistavan komission alakomissio havaitsi tutkimuksissaan, että ilmeni huomattavaa ristiriitaa kaupallisen ilmailun sotilaallisista puolista. Yhdysvaltain ja Saksan edustajat eivät halunneet missään tapauksessa rajoittaa voimakkaasti laajenevaa siviili-ilmailuaan ja olivat sitä mieltä, että siviili-ilmailulla oli suhteellisen vähän sotilaallista arvoa. Useimmat muut valtakunnat olivat kuitenkin sitä mieltä, että siviilimatkustajakoneen muuntaminen pommikoneeksi oli verraten helppo tehtävä. Eräissä keskusteluissa tuli ilmavoima hyvin keskeiseksi Saksan vaatiessa tasavertaista asemaa toisten valtakuntien joukossa keskusteltaessa siviili-ilmailun kansainvälistämisestä ja sotilasilmailun rajoittamisesta, joissa ehdotuksissa Saksalta Versaillesin rauhansopimuksen mukaisesti kiellettiin sotilaalliset ilmavoimat. Hitler julisti valtiopäivillä toukokuun 17. päivänä 1933 pitämässään puheessa, että Saksan olisi vaikea pysytellä Kansainliiton jäsenenä jatkuvan painostuksen takia.¹⁰⁾ Tilanne kärjistyi yhä, kunnes lokakuun 14. päivänä 1933 Saksa ilmoitti eroavansa Kansainliiton ja aseidenriisuntakonferenssin jäsenyydestä. Hitler julisti samaan aikaan puheessaan:

”Jos maailma päättää, että kaikki aseet viimeiseen konekivääriin asti kielletään, olemme valmiit yhtymään tällaiseen sopimukseen. Jos maailma päättää, että tietyt aseet tuhoetaan, olemme valmiit tulemaan toimeen ilman näitä. Mutta jos maailma sallii kullekin valtakunnalle tietyt aseet, olemme valmistautuneet vetäytymään

pois tällaisesta päätöksestä valtakuntana, jota on kohdeltu epäoikeudenmukaisesti.”¹¹⁾

Vaikka Saksa täten julkisesti kieltäytyi noudattamasta Versaillesin rauhansopimuksen määräyksiä, ei sitä vastaan ryhdytty mihinkään vastatoimenpiteisiin.

Saksan ilma-ase alkoi hahmottua vuosina 1933—34 näennäisesti vielä Versaillesin rauhansopimuksen määräyksiä loukkaamatta. Jotkut havaitsivat jotain olevan tekeillä, Lufthansan kasvu ja Saksan urheiluilmailun voimakas nousu herättivät huolestumista joillakin tahoilla, mutta yleensä ilmailuun kiinnitettiin siihen aikaan vain rajoitettua huomiota ja Saksan siviili-ilmailun tavatonta kasvua pidettiin ilmailuinnostuksen liioitteluna. Oli kuitenkin eräitä kaukonäköisiä miehiä, jotka aavistelivat myrskypilviä Lufthansan rauhallisten liikennekoneiden taustalla. Varakreivi Rothermere yritti omistamansa Daily Mail lehden avulla kamppailla Englannin aseistamisen ja erityisesti ilma-aseen elvyttämisen puolesta. Vaikka Daily Mailin julkaisemat tiedot Saksan ilmavoimien noususta olivatkin vahvasti liioiteltuja (mm kerrottiin 2500 koneen kuukausituotannosta) se oli kuitenkin niitä harvoja lehtiä, jotka uskalsivat julkisesti esittää lentokoneen vaarallisenä sota-aseena.¹²⁾

Ainoa johtava henkilö, joka virallisesti jo tässä vaiheessa ilmaisi huolestumisensa Saksan ilmavoimien kasvusta, oli Winston Churchill. Helmikuun 6. päivänä 1934 hän sanoi alahuoneessa:

”Pelkään päivää, jolloin ne aseet, joilla Brittiläisen Imperiumin sydäntä voidaan tuhota, siirtyvät Saksan nykyisten valtioiden käsiin. Se aika ei ehkä ole kaukana. On korkea aika ryhtyä tarpeellisiin vastatoimenpiteisiin.”

Jälleen heinäkuun 30. päivänä Churchill varoitti alahuonetta:

”Saksa on Versaillesin rauhansopimusta rikkoen jo luonut sotilaalliset ilmavoimat, jotka nyt ovat lähes 2/3 omista ilmavoimistamme.”¹³⁾

Oli hyvin ymmärrettävää, että tällaista huolestumista ilmeni Englannissa, joka oltuaan johtava ilmailumaa ensimmäisen maailmansodan päättyessä, laskettiin viidenneksi vuonna 1934. Eräiden tietojen mukaan pelkän konemäärän perusteella arvioituna oli Englannilla tällöin noin

850 konetta, Ranskalla 1250, Neuvostoliitolla 1300—1500 sekä Yhdysvalloilla ja Italialla kummallakin 1000.¹⁴⁾

Huhtikuun 11. päivänä 1934 Englannin Berliinin suurlähettiläs vihdoin esitti virallisen vastalauseen Saksan aikomukselle luoda sotilaalliset ilmavoimat. Vastauksessa tähän selitettiin, että mitä tahansa Saksa oli tehnyt ilmailunsa rakentamiseksi, se oli toiminut passiivisen ilmasuojelun luomiseksi.¹⁵⁾

Myös viimeinen julkisuuteen päästetty Saksan tulo- ja menoarvio v 1934 paljasti, että ilmailun hyväksi uhrattiin tavallista enemmän varoja. Ilmailumenot olivat tällöin 210 milj DM. Edellisenä vuonna tämä määrä oli vain 78 milj DM. Myös puolustuslaitoksen menot olivat kohonneet lähes 50 prosentilla.¹⁶⁾ Hätäntyneiden englantilaisten oli vain todettava, että Versaillesin sopimus rajoitti aseita, mutta ei menoja.

Hitlerin vakuutukset Saksan halusta rauhan säilyttämiseen senkin jälkeen, kun se oli jättänyt Kansainliiton, johtivat Ranskan, Englannin ja Italian yhteiseen julistukseen v 1934 maailmanpolitiikan entiselleen saattamiseksi yhteistoiminnassa suoranaisesti Saksan kanssa. Tämän julistuksen mukaisesti tarjottiin Saksalle ns Simon-Laval suunnitelmaa huhtikuun 3. päivänä 1935. Tämän ehdotuksen mukaan Euroopan turvallisuuden piti nojata keskinäisiin sopimuksiin, jotka perustuivat yhtäläisten oikeuksien pohjalle. Tämän ehdotuksen piti korvata Versaillesin rauhansopimuksen V osa, joka koski Saksan aseistariisumista.¹⁷⁾ Ilmailun kannalta ehdotus oli mielenkiintoinen, koska siinä tuotiin esiin ehdotus Länsi-Euroopan ilmasopimuksesta, johon kuului Ranska, Englanti, Saksa, Italia ja Belgia. Ehdotuksen mukaisesti allekirjoittajavaltiot antaisivat heti ilmavoimiensa apua, jos joku niistä joutuisi provosoimattoman ilmahyökkäyksen kohteeksi, jonka suorittaja lisäksi olisi joku sopimusvaltio. Saksan vastaus saatiin saman kuun 14. päivänä. Se ilmoitti olevansa halukas suostumaan tämääntapaiseen sopimukseen, mutta halusi ensin kahdenkeskisiä neuvotteluja Englannin kanssa. Neuvottelujärjestelyjen ollessa käynnissä Saksa julkaisi Berliinissä olevien ulkovaltojen ilmailuasiamiesten kautta, että Saksan ilmavoimat on perustettu virallisesti maaliskuun 1. päivänä 1935. Julistuksessa ilmoitettiin, että Saksan päämääränä oli luoda niin vahvat ilmavoimat, että ne voisivat turvata Saksan ilma-

hyökkäyksiltä. Ilmavoimien perustamisen sanottiin johtuvan Ranskan ja Englannin yhteisestä julistuksesta, jolla ne kutsuivat Saksan liittymään Länsi-Euroopan ilmasopimukseen, niin kutsuttuun "Ilma Locarnoon", minkä ehdotuksen katsottiin edellyttävän ilmavoimien olemassaoloa.¹⁸⁾ Tätä toimenpidettä seurasi välittömästi ilmailuministeriön siirtyminen puolustusministeriön alaisuuteen. Maaliskuun 16. päivänä Saksa sanoutui yksipuolisesti irti Versaillesin rauhansopimuksen ehtoista ja julisti samana päivänä yleisen asevelvollisuuden.¹⁹⁾ Ensimmäisenä reaktio tuli Englannin taholta. Saksalle lähettämässään nootissa se paheksui toimenpidettä verraten maltillisesti ja Ranskan suureksi hämmästykseksi lausui samalla toivomuksen aikaisemmin mainitun kahdenkeskisen neuvottelun järjestämisestä.²⁰⁾ Ranska, joka oli ehdottanut yhteistä neuvottelua Englannin kanssa, lähetti jyrkkäsanaisen nootin Berliiniin ja vaati Kansainliittoa kutsumaan koolle ylimääräisen kokouksen, koska Kansainliitto oli edelleen se elin, joka valvoi Versaillesin rauhansopimuksen noudattamista.

Maaliskuun loppupuolella käydyt neuvottelut, joihin osallistuivat Sir John Simon ja Anthony Eden Englannin edustajina sekä Hitler ja von Neurath Saksan edustajina, eivät johtaneet mihinkään tuloksiin ilmasopimuksen aikaansaamiseksi.²¹⁾ Samoin myöhemmin diplomaattista tietä käydyt neuvottelut olivat tuloksettomia. Neuvotteluja käytiin aina vuoden loppuun asti Saksan vastaperustettujen ilmavoimien jatkuvasti vahvistuessa.

Joulukuun 13. päivänä 1935 Hitler hylkäsi kaikki toiveet kaksipuolisen ilmasopimuksen aikaansaamisesta viitaten silloin solmittuun Ranskan ja Neuvostoliiton väliseen avunantosopimukseen, joka oli muuttanut voimien tasapainon Euroopassa.²²⁾

Luftwaffen voimistuminen jatkui seuraavien vuosien aikana, ja se alkoi esiintyä yhä useammassa yhteydessä voimapolitiikan välikappaleena kansainvälisellä areenalla. Saksan ilmavoiman vahvuudesta tehdyt silloiset arviot olivat hyvin vaihtelevia ja enimmäkseen liioiteltuja. Saksa itse kiihdytti näitä liioitteluja, koska se samalla sai paremman valtin neuvottelupöydän ääressä. Tyypillinen esimerkki tällaisesta yliarvioinnista oli kuuluisan Atlantin ylittäjän Charles Lindberghin selostus Saksan ilmavoimien vahvuudesta Saksaan suorittamansa vierailun jälkeen. Hän vakuutti Saksan ilmavoimien olevan voimakkaampien

kuin kaikkien muiden Euroopan valtojen yhteensä, lukuunottamatta ehkä Neuvostoliittoa.²³⁾ Samantapaiseen tulokseen oli tullut Ranskan ilmavoimien komentaja, kenraali Joseph Vuillemin, joka Saksan vierailunsa jälkeen ilmoitti Saksan ilmavoimien olevan ”kauhistuttavan” voimakkaat.²⁴⁾

Tällaiset lausunnot eivät voineet olla synnyttämättä vastareaktiota, joka luonnollisesti oli vastavarustautuminen. Erityisesti Englannissa käytiin Parlamentin piirissä kiivaita keskusteluja Englannin ilmavoimien ja ilmasuojelun vahventamisesta. Saksalla oli kuitenkin jo valmiina ”kauhistuttavat” ilmavoimat ja muualla vasta neuvoteltiin ilmavoimien vahventamisesta. Tämä ei voinut olla vaikuttamatta niihin kansainvälisiin tapahtumiin, jotka mullistivat Euroopan voimien tasapainon 1930-luvun loppupuolella.

Kaikkein vaikuttavimpia olivat kuitenkin arviot siitä, kuinka suurta tuhoa Saksan ilmavoimat saisivat aikaan sodan syttyessä. Asiantuntijoiden arvioiden mukaan 1500 saksalaista pommikonetta voisi pudottaa päivittäin 2000 pommia Lontooseen. Tämän arvion perusteella vuorostaan arvioitiin, että ensimmäisen viikon aikana pommitus vaatisi peräti 250 000 uhria.

Mikä oli sitten totuus Luftwaffen voimasta? Sodan jälkeen on kysymykseen saatu lisävalaistusta, joka ei ole kovinkaan mairittelevaa Englannin ja Ranskan silloiselle politiikalle. Kysyttäessä Nürnbergin oikeudenkäynnissä sotamarsalkka Milch'iltä, joka oli ollut Saksan lentokone-tuotannosta vastuussa oleva viranomainen, milloin Luftwaffen todellinen rakentaminen alkoi, Milch vastasi: ”Vuonna 1935”. Hän lisäsi: ”Ensimmäisinä vuosina vuoden 1935 jälkeen Saksalla ei ollut mainitsemisen arvoisia ilmavoimia. Oli vain ensimmäiset yksiköt, jotka toimivat vain koulutuskeskuksina. Näinä vuosina rakennettiin myös lentokone-teollisuutemme.”²⁵⁾ Se Luftwaffe, joka esiintyi niin mahtavana vv 1936—39 ja joka tosiasiaassa vaikutti silloisiin maailmantapahtumiin pelkällä esiintymisellään, oli vahva vain lukumääräisesti. Melkein kaikki koneet olivat koulu- tai harjoituskoneita ja yhtä vanhanaikaisia kuin muillakin valtakunnilla. Ne uudet mallit, joita vierailijoille näytettiin, olivat vasta suunnitteluasteella ja niitä kokeiltiin Espanjan sisällissodassa vv 1937—38. Niiden vaikutus tuntui vasta toisen maailmansodan syttyessä.

Winston Churchill'in mukaan Englanti ja Ranska olivat ilmassa huonommassa asemassa toisen maailmansodan syttyessä kuin Münchenin kriisin aikana, jolloin Saksan lentokoneeteollisuus oli vasta pääsemässä alkuun.²⁶⁾

Tie Müncheniin

Vähemmistökansallisuudet jonkin valtakunnan väestön joukossa ovat hyvin usein saaneet aikaan kansainvälisiä selkkauksia varsinkin silloin, kun tällä vähemmistökansallisuudella on kielelliset ja rodulliset siteet naapurivaltakunnan asujamistoon. Tällainen oli asetelma myös vuonna 1938 Tsekkoslovakian tapahtumien aikana.

Tsekkoslovakian sudeettisaksalaisilla, jotka tässä tapauksessa olivat näytelmän päähenkilöinä, oli oikeastaan hyvin vähän valitettavaa oloissaan. Heille oli taattu opetus omalla kielellään ja paikallishallinto oli lujasti heidän käsissään. Pääasiallisimmat valitukset johtuivat siitä, että saksalaisilla ei ollut keskushallinnossa edustusta oikeassa suhteessa heidän lukumääräänsä, sekä että käynnissä oleva maareformi pirstoi vuosisatoja saksalaisten hallussa olleita maatiloja.

Ensimmäisenä merkkinä Saksan aikomuksesta puuttua Tsekkoslovakian sisäisiin tapahtumiin oli sudeettisaksalaisen puolueen johtajan Henleinin lausunto 16. 9. 1937 hänen neuvoteltuaan pääministeri Holzin kanssa. Hän sanoi, ettei kysymys ole vain saksalaisen vähemmistön oikeuksista, vaan että Saksan kansa haluaa nähdä veljensä oikeudenmukaisemmassa asemassa.²⁷⁾

Seuraava toimenpide tulikin jo Saksan taholta. Hitler piti valtiopäivillä 20. 2. 1938 puheen, jonka loppuosa oli omistettu Saksan ulkopoliitikalle. Tämän mukaan Saksan ulkopoliitiikan päämääränä oli jatkuva mielenkiinto saksalaisiin vähemmistöihin muissa valtakunnissa.²⁸⁾

Tätä täydensi Göringin pitämä puhe Luftwaffen vuosipäivänä 1. maaliskuuta. Hän sanoi, ettei Valtakunta enää kauan voi sietää 10 miljoonan ihmisen sortoa rajojensa toisella puolella ja että ilmavoimien sotilaiden oli osoitettava Johtajalle ja kansalle, että ilmavoimat olivat valmiina.²⁹⁾

Itävallan miehitys 12. 3. muutti myös Tsekkoslovakian tilannetta. Neuvostoliitto, joka Ranskan kanssa tekemänsä sopimuksen mukaisesti

oli luvannut tulla Tsekkoslovakian avuksi hyökkäyksen sattuessa lupasi 15. 3., että se edelleen pysyy lupauksessaan, mikäli Ranska täyttää oman osansa sopimuksesta. Pari päivää aikaisemmin Ranska ei ollut antanut mitään vastausta Englannin tiedusteluun, mitä Ranska tekisi samassa tilanteessa, eikä mitään tyydyttävää vastausta saatu vielä senkään jälkeen, kun Ranskan hallitus oli keskustellut kysymyksestä kolme päivää. Totuus oli, ettei Ranska olisi kyennyt silloin antamaan mitään suoranaista apua Tsekkoslovakialle sen paremmin maa- kuin ilmavoimillaan. Kymmenen päivää myöhemmin lordi Halifaxin kysymykseen annettiin vastaus, jossa Ranskan sanottiin tällaisen hyökkäyksen tapahtuessa vetoavan Kansainliittoon ja miehittävän Reinin alueen. Huhtikuun 10. päivänä muodostetun Ranskan uuden hallituksen ulkoministeri Bonnet on myöhemmin selittänyt, että hän vakuutti Tsekkoslovakian lähettiläälle, että Ranska täyttäisi sopimuksensa.⁸⁰⁾ Saksalaisten joukkojen ja sudeettisaksalaisen väestön liikehtiminen pakotti Tsekkoslovakian hallituksen toimeenpanemaan osittaisen liikekannallepanon toukokuun loppupuolella. Tänä aikana Tsekkoslovakia osti Neuvostoliitolta noin 300 lentokonetta, jotka lennettiin Tsekkoslovakiaan Romanian alueen yli korkealla lentäen tietenkin Romanian hiljaisella suostumuksella.⁸¹⁾

Tsekkoslovakialle ystävällisten valtakuntien esiintyminen aiheutti sen, että Hitler päätti lykätä Tsekkoslovakian valtausta ja samalla määräsi, että sen piti tapahtua 2. 10. 1938. Tammikuun 1. päivänä 1939 valtiopäivillä pitämässään puheessa hän nimittäin sanoi:

”Toukokuun 28. päivänä määräsin, että sotilaalliset toimenpiteet tätä valtakuntaa (Tsekkoslovakiaa) vastaan oli aloitettava 2. 10.”⁸²⁾

Kevään ja alkukesän kuluessa tilanne synkistyi Tsekkoslovakian hallituksen hylättyä 7. 6. 1938 sudeettisaksalaisen puolueen tekemät ehdotukset. Virallinen Saksa oli hiljaa, mutta lehdistön propagandakamp-pailu kiihtyi äärimmilleen.

Englanti ja Ranska kuluttivat tällä välin aikaa hyödyttömiin neuvotteluihin. Saksan politiikan ainoa päämäärä tässä vaiheessa oli pitää Englanti tapausten ulkopuolella. Kesäkuun lopulla käytyjen neuvottelujen tuloksena Englanti lähetti lordi Runsimanin Tsekkoslovakiaan teh-

tävänä yrittää saada aikaan sovinto. Syyskuun 14. päivänä hän poistui Tšekkoslovakiasta tyhjin toimin ja tapahtumien painopiste siirtyi Englannin ja Saksan välisiin neuvotteluihin.

Saksassa oli tällä välin hyväksytty kenraali Jodlin suunnittelema operaatio Tšekkoslovakian valtaamiseksi. Tämän suunnitelman, peitenimeltään "vihreä", mukaan hyökkäyksen päätehtävä jäi Luftwaffen huoleksi, jonka tuli yllätyshyökkäyksillä lentokentille saattaa sen ilmavoimat toimintakyvyttömiksi. Hyökkäyspäivä oli valittu siten, että se olisi ilmavoimien toiminnalle suosiollinen. Hitler hyväksyi tämän suunnitelman elokuun 30. päivänä. Jodlin muistiosta ilmenee, ettei hän ottanut huomioon länsivaltojen mahdollista väliintuloa. Sen sijaan ilmavoimien omassa hyökkäyssuunnitelmassa on tämäkin mahdollisuus otettu huomioon. Tässä suunnitelmassa oli laskettu länsivaltojen mahdolliset toimenpiteet ja niiden mukaan ilmavoimat olisivat ehtineet Tšekkoslovakiasta osin takaisin ennenkuin Ranska ehtisi ryhtyä hyökkäykseen omilla ilmavoimillaan.⁸⁸)

Syyskuun 12. päivänä Hitler vakuutti Nürnbergin puoluepäivillä pitämässään puheessa, ettei hän tule peruuttamaan helmikuussa pitämässään puheessa hahmoteltuja Saksan ulkopolitiikan päämääriä. Pari päivää tämän jälkeen Englannin pääministeri lensi Saksaan tapamaan henkilökohtaisesti kahden kesken Hitleriä. Keskustelusta ei ollut mitään tulosta.

Englannin ja Ranskan neuvotellessa tilanteesta, Hitlerillä oli jälleen tilaisuus uhkailla Luftwaffellaan. Daily Mailille myöntämässään haastattelussa hän sanoi mm:

"Olen jo kerran vahventanut Saksan ilmavoimat kaksinkertaisiksi Tšekkoslovakiassa vallitsevan tilanteen takia. Jos me nyt epäonnistumme tilanteen rauhoittamisessa, sotamarsalkka Göring saattaa pyytää minua vielä kerran kaksinkertaistamaan ilmavoimat, mikä puolestaan johtaa kilpailuun toisaalta Ranskan ja Englannin ja toisaalta Saksan välillä."

Syyskuun 20. päivänä Tšekkoslovakia hylkäsi Ranskan ja Englannin ehdotuksen, että Euroopan rauhan säilyttämiseksi Tšekkoslovakia luovuttaisi Saksalle ne alueet, joilla väestön enemmistö oli saksalaista. Hitler puolestaan hylkäsi kaksi päivää myöhemmin pääministeri Cham-

berlainin ehdotuksen, että muodostettaisiin erityinen komissio, jonka tehtävänä olisi määritellä ne alueet, joilla asui yli 65 % saksalaisia ja nämä alueet liitettäisiin Saksaan. Hitlerin mielestä tämä ehdotus tuli kuitenkin liian myöhään. Hänen oli otettava huomioon myös Puolan ja Unkarin vaatimukset. Hän toisti, että ratkaisun oli tapahduttava ennen 1. 10., koska hän ei luottanut tsekkiläisiin.⁸⁴) Hän vaati, että rajalinja oli määrättävä heti ja saksalaiset joukot miehittäisivät alueen, josta sitä ennen tsekkiläinen asujamisto olisi siirretty pois. Hitler lopetti sanomalla, että tämän "mahdollisen ratkaisun" ainoa vaihtoehto oli sotilaallinen ratkaisu, jolloin raja vedettäisiin luonnollisesti strategisilla perusteilla. Hitler vakuutti lisäksi, että sudeettisaksalaiset alueet olivat ainoat, jotka Saksa halusi liitettäväksi omaan alueeseensa.⁸⁵)

Tsekkoslovakia hylkäsi jälleen Saksan tekemän ehdotuksen Englannin ja Ranskan ryhtyessä neuvottelemaan tilanteesta. Näissä neuvotteluissa kävi ilmi molempien valtakuntien sotilaallisen valmistautumisen heikkous ennen kaikkea ilmassa. Samoin väestönsuojelu oli täydellisesti lyöty laimin. Neuvottelujen vielä kestäessä Hitler piti Berliinin Talvipalatsissa puheen, jossa hän selitti jälleen, ettei Saksalla ollut muita vaatimuksia kuin Sudeettisaksan liittäminen Saksaan. Puhe päättyi ultimaatumiin, jossa vaadittiin Sudeettisaksan evakuointia ennen 1. 10., toisena vaihtoehtona sota.

Neuvottelut Englannissa ja Ranskassa jatkuivat. Lontoossa ulkoministeri Bonnet vakuutti Ranskan kykenevän mobilisoimaan ilmavoimansa ja hyökkäämään Saksaan. Lisäksi Neuvostoliitto tulisi apuun 5000:llä koneella. Hitlerin puheen jälkeen mielipiteet Ranskan hallituksessa alkoivat kuitenkin mennä pahasti ristiin, varsinkin sen jälkeen kun ilmavoimien komentaja kenraali Vuillemin oli ilmoittanut, että Ranskan ilmavoimat tuhottaisiin kahden viikon kuluessa sodan syttymisestä.⁸⁶) Syyskuun 27. päivänä Chamberlain piti kuuluisan radiopuheensa, jossa hän selvin sanoin toi ilmi, ettei Englantia pitäisi syöstä sootaan kaikkine siviili-ihmisiin kohdistettuine hyökkäyksineen jonkin etäisen pienen maan takia.⁸⁷)

Tilanne ratkesi Mussolinin väliintulon johdosta hänen ehdotettuaan kansainvälisen konferenssin pitämistä Münchenissä. Hitler suostui tähän ja kuten tunnettua konferenssissa Tsekkoslovakia myytiin Saksalle maailmanrauhan säilyttämisen hinnalla.

Kokouksen jälkeen Chamberlain ja Hitler keskustelivat kahden kesken maailmantilanteesta ja tässä keskustelussa Chamberlain jälleen puhui ilmapommituksesta, joka tuntui hänelle olevan tavattoman läheinen aihe. Hän teki ehdotuksen ilmapommituksen lakkauttamisesta ja yleisestä aseistariisumisesta. Hitler hylkäsi kuitenkin hänen ajatuksensa, koska niillä ei ollut riittävää yleismaailmallista pohjaa.⁸⁸⁾

Tällainen oli Tsekkoslovakian tapahtumien ja Münchenin kriisin nimellä tunnetun tapaussarjan yleispiirteinen kulku. Kerrottuna historiallisena tapahtumana se on tavallinen kansainvälinen kriisitilanne, joka selvisi hieman erikoislaatuissa olosuhteissa viime hetkessä. Sekään, että tilanteessa käytettiin voimapolitiikkaa hyötyä tavoittelevan valtakunnan välikappaleena, ei ollut mitään uutta. Sen sijaan se voima, joka oli tämän politiikan takana, oli uusi ja ehkä juuri siksi tavattoman käyttökelpoinen. Vaikka tiedot Saksan ilmavoiman suuruudesta olivatkin vahvasti liioiteltuja ja perustuivat vain yksityisten henkilöiden Saksaan tekemiin retkiin, ilmavoima oli kuitenkin täyttänyt tehtävänsä voimapolitiikan tukena. Olipa sen vahvuus todellisuudessa millainen hyvänsä, suurvaltojen välisissä neuvotteluissa se kummitteli kaikkinielevänä sodan Molokina kuten hyvin kävi ilmi esimerkiksi pääministeri Chamberlainin pelosta.

Ennen kaikkea tämä kriisi oli hyvänä osoituksena siitä, kuinka vähän valtiomiehet olivat selvillä sekä omista että vihollisen mahdollisuuksista. Muutama sana sinne tai tänne saattoi muuttaa päätöksiä täydellisesti. Koko käytyjen neuvottelujen ajan aivan viime hetkeen asti Englanti uskoi Ranskan tunnettuihin ilmavoimiin. Liian myöhään Englanti havaitsi, että Ranskan ilma-ala oli vain paperilla ja vanhoissa koneissa.

Strategiselta kannalta katsoen voitto Münchenissä oli Saksalle erittäin tärkeä. Usean rintaman sota oli tosiasia, joka painoi voimakkaasti saksalaisten kenraalien mieltä. Heidän vastustajansa olivat kuitenkin todennäköisesti täysin tietämättömiä siitä tärkeystä, joka Saksassa tähän seikkaan asetettiin ja näin ollen aliarvioivat tilanteen. Tsekkoslovakian poistaminen sotilaallisessa mielessä kartalta oli tämän vuoksi elintärkeä Saksalle. Münchenin sopimus muutti strategisessa mielessä Euroopan tilanteen ratkaisevasti Saksan hyväksi. Niin pian kuin kolmannen rintaman uhka oli poistunut, myös uhka toisesta rintamasta

Neuvostoliittoa vastaan voitiin ainakin toistaiseksi siirtää tuonnemaksi.

Kriisin syiden tarkastelua

On väitetty sodan päättymisestä lähtien, että mitkä tahansa olivatkaan Chamberlainin virheet Englannin uudelleenvarustautumisessa, hänellä ei vuonna 1938 ollut muuta mahdollisuutta kuin siirtää sotaa, kunnes Englannilla olisi riittävät ilmavoimat. Tällä väitteellä on tiettyä pohjaa, koska Englanti epäilemättä oli alivoimaisempi ilmassa vuonna 1938 kuin se oli vuotta tai kahta myöhemmin. Churchill on myöhemmin muistelmissaan huomauttanut, että jos sota olisi vuonna 1938 alkanut, olisi varmaankin myös Lontooseen suoritettu ilmahyökkäyksiä, joita vastaan britit eivät olisi olleet valmistautuneet, mutta ei olisi ollut mitään ratkaisutaistelua Englannista, ennenkuin Saksa olisi miehittänyt Ranskan ja Alankomaat ja täten saanut tukikohtia saattohävittäjilleen. Myös monet muut seikat puhuivat sen puolesta, että Saksa ei ollut valmis hyökkäämään Englantiin vielä vuonna 1938.⁴⁰⁾

On kuitenkin todettava, että jos Chamberlain olisi ymmärtänyt tilanteen oikein, hänen ei olisi tarvinnut myöntyä niin paljon sotilaallisesti ja poliittisesti Saksalle 1938. On helppoa olla jälkiviisas, mutta lopputulokseksi jää kuitenkin tämän tutkielman kannalta se tärkeä havainto, että väärät tiedot ja väärinymmärrys näyttelivät tärkeätä osaa Englannin päätöksentekijöiden toiminnoissa vuonna 1938.

Ranskalaiset olivat ilmavoimiensa valmiudessa vielä huonommassa asemassa kuin englantilaiset. Ranska luotti Maginot-linjaansa ja vaikka ranskalaiset olivatkin huolissaan Saksan ilmavoimien noususta, he eivät saaneet riittävästi tarmoa kohentaakseen edes siinä määrin tilannetta kuin englantilaiset. Münchenissä ranskalaiset näyttivät suorastaan liiankin helposti myöntävän Englannin vaatimukseen, ettei sen tulisi pitää lupaustaan avunannosta Tsekkoslovakialle. Erityisen voimakkaan vaikutuksen Ranskan silloiseen ulkoministeriin Bonnetiin oli tehnyt Charles Lindberghin raportti, jonka mukaan Saksan ilmavoimat olivat yhtä voimakkaat kuin kaikkien muiden Euroopan valtioiden yhteensä.⁴⁰⁾ Ministeri Bonnet sanoi, että ranskalaiset ja englantilaiset kauptungit pyyhkäistäisiin autioksi, eikä vastaiskusta juuri voitaisi puhua.⁴¹⁾

Varsin selvästi Ranskan heikkous kävi ilmi englantilais-ranskalaisen neuvottelujen yhteydessä Münchenin kriisin aikoihin. Syyskuun 25 päivänä 1938 keskusteltaessa mahdollisuudesta luovuttaa osia Moraviaa Saksalle heti Ranskan pääministeri Daladier oli haluton ja ilmoitti jopa Ranskan olevan valmis offensiivisiin operaatioihin mm pommittamalla Saksan tehtaita ja sotilaallisia laitoksia. Virallisen englantilaisen kokouspöytäkirjan mukaan Chamberlain halusi puhua aivan villittömästi ja sanoi, että Hänen Majesteettinsa hallitus oli saanut tyrmistyttäviä tietoja Ranskan ilmavoimien tilasta ja Ranskan tehtaitten kapasiteetista täydennyksen toimittamiseksi. Hän tunsu tämän vuoksi, että hänen oli pakko kysyä, mitä tapahtuisi, jos sota julistettaisiin ja pommisade laskeutuisi Pariisiin, Ranskan teollisuusalueille, sotilaskeskuksiin ja lentokentille? Voiko Ranska puolustaa itseään ja voiko se vastata millään tavoin? Aluksi Daladier väitti, että Ranskan ilmavoimat ovat huonommat vain materiaalisesti, ei henkilöstönsä laadulta. Kun myöhemmin keskustelun kuluessa tuli eteen todella kysymys hyökkäyksestä, Daladierin mieli muuttui ja hän tunnusti, että Ranskan ilmavoimien tila oli kehno.⁴³⁾

Omien mahdollisuuksien ja tilanteen arviointi vieläpä kriittisenä hetkenä ja nimenomaan kriittisenä hetkenä näytti olevan enemmän tunteenomaista kuin järkevää arviointia. Tämä väärrien arvioiden ja virhepäätelmien osuus analysoitaessa ilmavoimien vahvuuksia ja mahdollisuuksia osoittaa kuinka pelko ja tunteet voivat johtaa harhateille järkevien miesten mielet. Koko ilmavoima näytti olevan ikäänkuin myrkyllisten höyryjen peitossa. Varsinkin päävastuussa ollut Chamberlain näytti olleen alituisen pelon vallassa. Hän puhui usein hallituksen istunnoissa "knock-out iskusta", jonka Saksan ilmavoimat voisivat antaa. Saman sanonnan hän toisti neuvotteluissa ranskalaisten kanssa.⁴⁴⁾

Oman osuutensa päätöksentekoon toi Englannin Berliinin suurlähettiläs Neville Henderson. Hän kirjoitti lokakuussa 1938 ulkoministerille, että saksalaisilla oli ensi-linjan koneita kaksi kertaa niin paljon kuin Englannilla ja että ne kaikki olivat suunnittelultaan ja suorituskyvyiltään parempia kuin englantilaiset ja että lentokonetuotanto oli tuhansia kuukaudessa. Kaikki tämä oli täysin väärää tietoa, eikä sitä myöskään hyväksynyt Englannin Berliinissä oleva ilmailuasiamies.⁴⁴⁾

Ei ole helppo sanoa, miksi Henderson luotti enemmän omaan analyysiinsä, joka perustui pääasiassa Göringiltä saatuihin tietoihin. Paniikkimieliä ja ylimielinen usko oman arvioinnin oikeuteen saattaa olla ainoa selitys.

Pelko knockout-iskusta oli se poliittinen ilmapiiri, jota Saksa piti yllä koko sotaa edeltäneen ajan. Ei ehkä ole aivan totta kuten eräs kansanedustaja sanoi alahuoneessa, että pääministeri oli koko Hitlerin kanssa käytyjen neuvottelujen ajan "kuolemanpelon vallassa", mutta tällainen pelko näytti vallitsevan myös Ranskassa. Tämä käy ilmi Ranskan ilmailuministeri Guy le Chambren lausunnosta vuodelta 1938, jonka mukaan Münchenin kriisin aikana "meidän ilmailumme oli niin alakynnessä, että emme olleet vapaat toimimaan".

Charles Lindbergh ei ollut ainoa, jota johdettiin harhaan. Lukuisissa lentonäytöksissä, joita toimeenpantiin eri puolilla Saksaa, esiintyi "paikallisia" ilmavoimien lento-osastoja suurina muodostelmina. Koneet olivat uudenaikaisia ja niitä lensi laivue toisensa perästä. Ulkomaisia diplomaatteja ja vierailijoita oli kutsuttu seuraamaan näitä lentonäytöksiä. Tosiasia kuitenkin oli, että Saksalla oli vain muutama laivue uudenaikaisia koneita, joita lennätettiin paikkakunnalta toiselle ja jotka lentonäytöksissä esittivät taitavasti läpiviedyn ylilennon lentämällä useamman kerran samoilla osastoilla näytösalueen yli siten, että katsojille tuli vaikutelma yhä uusista ja uusista lentomuodostelmista, jotka ilmestyivät jostain horisontin takaa.

Näyttää täysin selvältä tutkittaessa asiakirjoja, että Saksan voitot ennen toisen maailmansodan puhkeamista saavutettiin ensisijaisesti Luftwaffen avulla. Todennäköisesti nämä voitot olivat myös Luftwaffen suurimmat voitot koko sen olemassaolon aikana. Münchenin kriisin seurauksena oli kuitenkin voimakas vastareaktio. Ilmapuolustus kaikissa muodoissaan sai ensimmäisen ja kiireellisen sijan Englannin varusteluohjelmassa.

Mitä Saksan ilmailuintoilijat, jotka uskoivat ilmavoimien ylivoimaisuuteen, itse uskoivatkin tai kirjoittivat, heillä ei ollut kovin suurta vaikutusta Saksan ilmavoimien koostumukseen ennen toista maailmansotaa. Kenraalit, jotka olivat Saksan ilmavoimien johdossa, tulivat alunperin maavoimista ja olivat lujia maa- ja ilmavoimien yhdistettyjen operaatioiden kannattajia. Ilmavoimia ei myöskään rakennettu määrät-

tyä tehtävää varten, eikä lentokoneita suunniteltu täyttämään tuota tehtävää. Englannin Berliinissä oleva ilmailuasiamies kirjoitti helmikuussa 1938:

"Saksan ilmavoimien organisaatio, varustus sekä jakaantuminen joukko-osastoihin ei ole tähän päivään mennessä antanut mitään osoitusta strategisesta suunnittelusta ja antaa pikemminkin kuvan, että tarkoitus on ollut rakentaa voimakkaimmat mahdolliset ilmavoimat niin nopeasti kuin mahdollista."⁴⁵)

Samaan tulokseen tuli kuuluisa saksalainen hävittäjälentäjä kenraali Galland, joka sodan jälkeen kirjoittaessaan valitti, että Luftwaffella ei ollut kiinteätä doktriinia sen paremmin kuin strategista tehtävääkään, mikä seikka hänen mielestään selitti ilmavoimien puutteellisen suunnittelun.⁴⁶)

Kuvitelma Saksan ilmavoimien ylivoimaisuudesta oli tuohon aikaan kuitenkin niin voimakas, että edes asiasta tietoiset aikalaiset eivät huumanneet, että se rakenteeltaan ei erityisen hyvin soveltunut laajamittaiseen pommitukseen. Kuitenkin juuri pommituksella uhkaaminen ja erityisesti Englannin johtomiesten ilmaisema pelko pommitusta kohtaan, oli tärkein tekijä Münchenin ratkaisuja tehtäessä.

TOISEN MAAILMANSODAN JALKEISET KRIISITILANTEET

Korean konflikti

Korea oli ydinasekauden ensimmäinen kriisi, jossa laajamittaiset ja laaja-alaiset ilmasotatoimet näyttelivät tärkeätä osaa. Strategisella tasolla epäsymmetria oli selvästi Yhdysvaltain puolella. Neuvostoliitolla oli tuolloin rajoitettu ydinasekapasiteetti ja vielä rajoitetumpi globaalinen kuljetusvälinekapasiteetti. Tämän tosiasian johdonmukaisena seurauksena oli, että Yhdysvaltain ilmavoimien strategisen lennoston joukkojen olemassaolo maailman eri puolilla sijaitsevilla tukikohdissa muodosti suuren potentiaalisen ja uskottavan uhkan. Näiden joukkojen sijoittaminen myös eurooppalaisiin tukikohtiin osoitti, että Yhdysvallat sisällytti toimenpiteisiin mahdollisen toiminnan myös Neuvostoliittoa vastaan.

Myös Yhdysvaltain taktillisten ilmavoimien osia oli sijoitettu riittävän lähelle kriisialuetta, jotta voitiin saavuttaa alueellinen taktillinen ilmaylivoiima. Tällä oli suuri poliittis-sotilaallinen merkitys, koska se salli Yhdysvaltain päätöksentekijöiden laajentaa kriisialueen sisältämään myös Pohjois-Korean.

Suez 1956

Kuten aikaisemmin mainittiin merkitsee kriisin menestyksellinen johtaminen sitä, että vaikutetaan toisten valtakuntien päätöksentekijöihin menestyksellisesti. Eräässä mielessä voidaan sanoa, että Yhdysvaltain strategista ilmamahtia käytettiin Suezin kriisissä negatiivisella tavalla vetämällä ydinasesateenvarjo pois Yhdysvaltain liittolaisten Englannin ja Ranskan päältä. Suezin kokoemuksen voidaan näin ollen sanoa osoittavan ilmavoiman tässä tapauksessa strategisten ilmavoimien käyttökelpoisuuden (sotilaallisen voiman yleensä) vaikuttamaan liittolaisten toimenpiteisiin. Erityisesti on huomattava, että kysymyksessä oli kriisitilanne, johon Yhdysvallat ei missään tapauksessa halunnut tulla kiedotuksi ja sen oli näin ollen meneteltävä sotilaallisen voiman käytössään varsin epätavallisella ja radikaalillakin tavalla liittolaisten välien viilenemisenkin uhalla. Tässä tapauksessa Neuvostoliiton strategiset voimat muodostivat uhkan, jonka edessä Englannin ja Ranskan oli taituttava Yhdysvaltain suojeluksen puuttuessa.

Libanon 1958

Vuoden 1958 keväällä ja alkukesästä Libanonin presidentti Chaumonin hallitus oli tosiasiallisen kapinan edessä. Heinäkuun 14. päivänä Irakin kuningas Feisal murhattiin hallituksen kaatamisen yhteydessä. Presidentti Eisenhower yritti toimenpiteitä aluksi YK:n kautta, mutta tämän toimenpiteen ilmeisen hitauden vuoksi hän ryhtyi suoraan toimintaan presidentti Chaumonin pyynnöstä antaa sotilaalista apua. Seitsemänkymmenen kahden tunnin kuluttua siitä, kun päätös Washingtonissa oli tehty, amerikkalaiset voimat olivat Libanonissa ja Turkissa. Yli viisituhatta merijalkaväen sotilasta oli maissa joko Välimerellä olleen kuudennen laivaston aluksista tai Yhdysvalloista kuljetuskoneilla tuotuina. Kriisialueella oli 150 taktillisten ilmavoimien

hävittäjää ja kevyttä pommittajaa 270:n tukilavoille sijoitetun koneen lisäksi.

Tässä yhteydessä ei ole tarpeellista esittää koko Libanonin kriisin taustaa. Neuvostoliiton asenne Lähi-idän sekavaan tilanteeseen ei aluksi ollut varma. Kuitenkaan ei pidetty Yhdysvaltain—Neuvostoliiton välistä yhteenottoa missään tapauksessa mahdollisena. Yhdysvaltain strategisten ja taktillisten ilmavoimien toiminta kriisialueella yhdessä konventionaalisten voimien osittaisen liikekannallepanon kanssa sulki pois suuren joukon sekä paikallisia että Neuvostoliiton taholta tapahtuvia väliintuloja. Neuvostoliitto tyytyi konventionaaliseen voimien keskitykseen mm Turkin rajojen läheisyyteen, kun taas Yhdysvalloilla painopiste oli ilmavoimien käytöllä. Yhdysvallat suorittivat lentoja strategisilla pommikoneillaan lähellä Neuvostoliiton rajaa, häiritsivät radioyhteyksiä ja tutkia jne.

Libanonin kriisissä tuli esille uusi piirre ilmavoimien käyttömahdollisuuksista kriisitilanteissa. Tällöin käytettiin suurimmalla mahdollisella teholla hyväksi lentokuljetuksia pintavoimien siirtämiseksi kriisi-kohteeseen ja ilmavoimien huollon alkuvaiheen järjestämiseksi. Tämä antoi sysäyksen strategisten lentokuljetusvoimien vahventamiseen ei vain Yhdysvalloissa vaan myös Neuvostoliitossa. Myöhemmin mm Tsekkoslovakian kriisin aikana lentokuljetusten merkitys kriisin alkuvaiheessa tuli selvästi esille. Libanon-kriisin aikana Yhdysvallat oli pakotettu käyttämään siviilimatkustajakoneita charter-lentojen tapaan joukkojen kuljetukseen. Samaa menetelmää onkin menestyksellä käytetty myöhemmin mm Vietnamin sodassa.

Quemoy 1958

Yhdysvaltain vastatoimenpiteet Quemoy'n kriisissä vuonna 1958 voidaan nähdä jälleen erilaisena sovellutuksena sotilaallisen voiman ja erityisesti ilmavoimien käytöstä. Kun Libanonin kriisissä näytti tarpeelliselta suora väliintulo mukaan, tarvittiin huomattavasti vähemmän suoraa väliintuloa Quemoy-Matsu kriisissä. Tässä tapauksessa Yhdysvallat antoi apua Formosan Kiinalle, jotta tämä olisi saavuttanut alueella ilmaylivoiman. Tukea annettiin hävittäjien ja ilmatorjuntaohjusten muodossa. Lisätukena oli 8 tuuman haupitsien siirtäminen saa-

rille. Kuten tunnettua, näillä aseilla voitiin ampua myös ydinkärkiä, joita tässä tapauksessa kuitenkin ei luovutettu kansallisen Kiinan joukoille.

Berliini 1961

Berliinin vuoden 1961 kriisiä voidaan pitää ensimmäisenä suorana alemman tason yhteenotona Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välillä ydinasekautena. Tämäkin kriisi seurasi tuttua mallia, jossa Yhdysvaltain eskalaatiota strategisine voimankäyttöineen seurasi Neuvostoliiton perääntyminen. Yhdysvaltain konventionaalisten joukkojen käyttö kriisialueella oli itse asiassa hyvin vähäistä, joskin huomattavan laaja konventionaalisten voimien liikekannallepano ja keskittäminen oli aloitettu. Periaatteessa luotettiin kuitenkin strategisten ilmavoimien (SAC) toimintaan Yhdysvaltain kapasiteetin ja aikomusten demonstroimiseksi. Varsin laaja ydinaseilla varustettujen taktillisten ilmavoimien toiminta täydensi strategisten ilmavoimien toimintaa demonstroimalla Yhdysvaltain päättäväisyyttä Berliinin puolustamiseen ja sitoumuksensa pitämiseen.

Kuuban kriisi

Ensimmäisenä ylemmän tason suorana yhteenotona Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton voimien välillä Kuuban kriisi edustaa monimutkaisinta ja täydellisintä esimerkkiä strategisten ydinasevoimien käytöstä kriisitulanteessa. Syyt tähän ovat ilmeiset. Ydinaseohjusten sijoittaminen Kuubaan edusti ensimmäistä Neuvostoliiton yritystä käyttää strategisia voimiaan ulkopuolella tunnustetun vaikutuspiirin. Ensimmäisen kerran sataan vuoteen ulkopuolinen suurvalta rikkoi Monroe oppia. Mikä kaikkein tärkeintä, Neuvostoliiton ohjukset edustivat yritystä vaihtaa pysyvästi maailman strategisen tasapainon muuttumiseen. Ohjukset olivat Yhdysvaltain ulomman ilmahälytyslinjan sisäpuolella ja eteläpuolella tehden hälytys- ja puolustustoimenpiteet äärimmäisen vaikeiksi.

Kun kriisi oli saavuttamassa huippukohtansa, Yhdysvalloilla oli selvä ylivoima kriisialueella. Strategisten ja taktillisten ilmavoimien

yksiköitä siirrettiin Floridaan sekä sellaisiin tukikohtiin, joista voitiin uhata suoraan Neuvostoliittoa. Reservit kutsuttiin palvelukseen. Sotilaallisia toimenpiteitä vahvistettiin verbaalisilla lausumilla, joilla Yhdysvallat ilmaisi päättäväisyytensä käyttää strategisia voimiaan, ellei sen vaatimukseen suostuta. Puheessaan lokakuun 22. päivänä, korostaessaan tilanteen vakavuutta, presidentti Kennedy varoitti, että Yhdysvallat "vastaisi täydellä kostoiskulla Neuvostoliittoon, jos ydinaseita lähetettäisiin Kuubasta mitä tahansa valtakuntaa vastaan läntisellä pallonpuoliskolla ja että sellainen hyökkäys käsitettäisiin hyökkäykseksi Yhdysvaltoja vastaan".⁴⁷⁾

Yhdysvalloilla oli ylivoimaisuutensa ansiosta ensimmäisen kerran mahdollisuus käyttää McNamaran joustavan vastaiskun strategiaa. Harkittavina vaihtoehtoina olivat mm laivaston saarto, konventionaalisiin aseihin suoritettu rynnäköinti ohjusasemia vastaan ja maihinnousu. Kuten tunnettua, valittiin ensimmäiseksi toimenpiteeksi laivastolla suoritettu saarto. Mitä osaa näytteli strateginen tasapaino toimenpiteiden valinnassa? Yleisesti ottaen voidaan todeta, että Yhdysvaltain strateginen ylivoima aivan ilmeisesti vahvisti päätöksentekijäin päättäväisyyttä ja kriisin jatkuessa halukkuutta suurempien riskien ottamiseen ydinsodan uhallakin. Vaikka presidentti ei tehnyt mitään suoranaisia uhkauksia ydinaseilla tai viitannut Yhdysvaltain strategiseen ylivoimaan, hän todennäköisesti päätöksiä tehdessään piti mielessään, että tällä ylivoimalla oli estävä, mahdollisesti pakottavakin vaikutus Neuvostoliiton päätöksentekijöihin. Presidentti Kennedy ilmeisesti uskoi, että Yhdysvaltain strateginen ylivoima pystyy luotettavasti estämään Neuvostoliittoa aloittamasta ydinsotaa. Presidentti Kennedy näytti uskovan, että Yhdysvaltain ydinaseiden ylivoima yhdessä konventionaalisen ylivoiman kanssa olisi riittävä pakoittamaan Hrustsevin vetämään ohjukset pois Kuubasta.

Kriisin lopullinen tulos oli kuitenkin riippuvainen etupäässä Neuvostoliiton päätöksentekijöiden käsityksestä tilanteesta ja heidän motiiveistaan. Millä tavalla he näkivät tilanteen ja mikä todella oli Yhdysvaltain strategisen ylivoiman vaikutus Hrustsevin päätökseen ohjusten poisvetämisestä?

Neuvostoliiton strateginen asema Kuuban kriisin aikana oli erittäin epäedullinen. Tämä lienee ollut kaikkein tärkein yksityinen motiivi

päätökselle ohjusten sijoittamiseksi Kuubaan. Vain kaksi vuotta aikaisemmin oli paljastunut Hrustsevin ohjusharhautus ja "ohjuskuilu" olikin kääntynyt päinvastaiseksi. Neuvostoliitolta ei ainoastaan puuttunut ensimmäisen iskun kykyä, vaan myös sen kyky tehokkaasti estää Yhdysvaltain hyökkäys oli avoin kysymys. Jos ne 70 ohjusta, jotka oli sijoitettu Kuubaan, olisi saatu toimintavalmiiksi, Neuvostoliiton asema olisi huomattavasti parantunut. Nämä ohjukset olisivat kuitenkin olleet tavattoman haavoittuvia, joten parantuminen olisi ollut vähäinen.⁴⁸⁾

On loogista otaksua, että koska Neuvostoliitto tajusi selvästi strategisen tasapainon olevan tärkeän tekijän viedessään ohjukset Kuubaan, sen täytyi olla myös selvillä Yhdysvaltain ylivoimaisuudesta kriisin aikana ja näin ollen se samasta syystä veti myös ohjukset pois Kuubasta.⁴⁹⁾

Yhdysvaltain strateginen ylivoima ei ilmeisestikään ollut ainoa tekijä, joka vaikutti Neuvostoliiton päätöksentekijöiden käyttäytymiseen. Yhdysvaltain valtava konventionaalinen ylivoima itse kriisi-alueella oli varmaankin omiaan vaikuttamaan suuresti Neuvostoliiton päätökseen.⁵⁰⁾ Yhdysvaltain ydinasevoimat ja konventionaaliset voimat täydensivät toisiaan. Yhdysvaltain strategisten voimien neutralisoidessa Neuvostoliiton ydinasevoiman Yhdysvaltain konventionaalinen ylivoima esti Neuvostoliittoa ryhtymästä konventionaaliseen yhteenottoon. Neuvostoliitto ei olisi voinut ydinaseita käyttämällä estää Yhdysvaltain lentohyökkäystä ohjusasemia vastaan konventionaalisin asein tai suorittamasta mairinnousua Kuubaan. Samaan aikaan Yhdysvaltain strateginen ylivoima oli niin suuri, että se teki Neuvostoliiton ydinaseen käytön irrationaaliseksi.

Neuvostoliitto kiinnitti suurta huomiota lentohyökkäyksen mahdollisuuteen. Raportoidessaan Korkeimmalle Neuvostolle kriisistä Hrustsev välitti sen vakavuuden, jolla Neuvostoliitto käsitti uhkan:

"Saimme tietoja kuubalaisilta tovereiltamme ja myös muista lähteistä lokakuun 27. päivänä aamulla, joissa ilmaistiin suoraan, että tällainen hyökkäys suoritetaan seuraavan kahden tai kolmen päivän kuluessa. Me pidämme näitä sanomia äärimmäisen hälyttävänä varoitussignaaleina."⁵¹⁾

Hrustsev väitti, että uhkaus ei ollut yksinkertaisesti vain neuvostoliittolainen käsitys, vaan että se oli explisiittisesti ilmaistu.

Kuuban kriisi on ollut aiheena yleiseen probleemaan strategisen tasapainon merkityksestä kriisitilanteissa. Kuten edellä kuvattiin, Kuuban kriisin dynamiikassa todellinen ja tunnustettu Yhdysvaltain ylivoima antoi Yhdysvalloille sekä poliittisen että sotilaallisen edun. Yhdysvaltain päätöksiin kriisin aikana vaikutti kuitenkin voimakkaasti Yhdysvaltain konventionaalinen ylivoima. Myös muut erityispiirteet antoivat lisäedun Yhdysvalloille kaivaen perustuksia Neuvostoliiton aseman alta. Yhdysvaltain etu mm oli huomattavasti dominoivampi kuin Neuvostoliiton etu. Yhdysvallat oli myös diplomaattisesti vahvassa asemassa, koska Neuvostoliitto oli pettänyt lupauksensa olla asentamatta hyökkäyksellisiä ohjuksia Kuubaan. Näin ollen strategisen muuttujan eristäminen ei ole aivan niin yksinkertaista kuin se ensinäkemältä saattaa tuntua.

Voidaan myös arvailla, mikä lopputulos olisi ollut, jos strateginen ylivoima olisi ollut Neuvostoliitolla tai olisi vallinnut strateginen pariteetti. Näissä olosuhteissa Yhdysvaltain strateginen ydinasevoima olisi vielä ollut riittävä kumoamaan Neuvostoliiton ydinasekapasiteetin. Yhdysvaltain konventionaalinen ylivoima olisi antanut edun Yhdysvalloille. Näin ollen Yhdysvallat todennäköisesti ei olisi sallinut Neuvostoliiton asentaa ohjuksia Kuubaan, mutta presidentti Kennedy ei ehkä olisi yhtä voimakkaasti harkinnut toimenpiteitä, jotka sisälsivät riskin ydinsodasta, kuten lentohyökkäys ohjusasemia vastaan, vielä vähemmän uhannut niillä. Hän olisi ehkä ollut taipuvaisempi etsimään neuvotteluratkaisua.

Tilanne olisi saattanut olla myös sellainen, että Yhdysvalloilta olisi puuttunut konventionaalinen ylivoima. Tällöin ratkaisu todennäköisesti olisi ollut samanlainen kuin Berliinissä, jolloin strategiset voimat olivat pääasiallisimpana turvallisuuden aseena. Tässä tapauksessa strateginen ylivoima olisi ollut erittäin tärkeä, ellei aivan välttämätön.

Kuuban välikohtauksesta voidaan ehkä vetää tämän perusteella sellainen yleinen johtopäätös, että turvautuminen strategisiin voimiin kasvaa kun ei-ydinaseratkaisut vähenevät ja että kriisitilanteessa voimakkaampi ydinasevaltio saa aina edun jossain muodossa — joko fyysisessä tai psykologisessa.

Vietnamin sota

Korean sodan päättymisen aikoihin Yhdysvallat antoi joukon julistuksia, joissa määritettiin tuleva politiikka Kauko-idässä. Näiden joukossa oli myös julistus, jonka mukaan kommunistinen hyökkäys Vietnamissa tai missä tahansa Kauko-idässä merkitsisi massiivisen vastaiskun doktriinin soveltamista hyökkääjään. Kuten tunnettua massiivisen vastaiskun doktriinin mukaan Yhdysvallat varasi itselleen oikeuden käyttää sellaisia aseita ja sellaisessa paikassa kuin olosuhteet ja tilanne kulloinkin vaativat mukaanluettuna ydinaseiden käyttö. Tämä doktriini pantiin koetuksen alaiseksi Dienbienphu:ssa, jonne Pohjois-Vietnam lähetti riittävästi miehiä ja aseita valloittaakseen tämän tukikohdan ranskalaisilta. Todennäköisesti näin tehtiin tarkoituksella. Ilmeisesti Yhdysvalloilla oli suuri halu toteuttaa uhkauksensa. Massiivisen vastaiskun doktriinia ei kuitenkaan sovellettu, eikä ilmavoimien suunnitelmia toteutettu. Niillä ei edes uhattu. Tiedot Dienbienphu:n taustatapahtumista ovat varsin vähäiset, eikä niiden perusteella voida tehdä johtopäätöksiä. Joka tapauksessa näytti siltä, että massiivisen vastaiskun strategia oli käytännöllisesti katsoen ollut kuollut kirjain Kauko-idässä. Vietnamin sodan myöhempien vaiheiden päätöksentekoprosessista ovat tiedot vielä siksi vähäisiä, ettei niitä tämän tutkielman puitteissa voida käyttää johtopäätösten tekoon.

Johtopäätökset

Vaikka 1930-luvun Euroopan ja tämän päivän maailman kriisitilanteet edellisten kuvausten perusteella näyttävät aluksi varsin erilaisilta, on yhteisiä piirteitä ja samankaltaisia ratkaisuja runsaasti havaittavissa. Euroopan kansoilla ei ollut selvää kuvaa siitä, millaista tuhoa laajassa mitassa suoritettu ilmapommitus saattaisi aiheuttaa. Tuoreessa muistissa olivat vielä kuitenkin ensimmäisen maailmansodan heikot pommihyökkäykset kaupunkeihin. Espanjan sisällissodan aikana seurattiin kauhistuneina saksalaisten ja italialaisten suorittamia Barcelonan ja Guernican pommituksia. Ilmasodankäynnin profeetan, italialaisen Douhet:n kirjoitukset olivat myös osittain tunnettuja. Ennen kaikkea Euroopan kansat kuuntelivat kauhistuneina Hitlerin ja Göringin uhkauksia. Ydinsodalla on samantapainen kuva suuren yleisön silmissä. Tähän on ollut vaikuttamassa kaksi sinänsä erillistä teknolo-

gista edistysaskelta. Sotilasilmailun valtava tekninen kehitys ja atomienergian kehittäminen käyttökelpoiseksi ydinräjähteeksi. Hämmennyt ja sekaannus on helposti selitettävissä. Kaksi ensimmäistä atomipommia pudotettiin lentokoneesta kaupunkiin. Yleinen mielipide teki välittömästi johtopäätöksen, että ydinasetta käytettäisiin väestökeskuksia vastaan ja niiden perilletoimittamisesta olisivat vastuussa ilmavoimat. Tämä käsitys on pysynyt yhtä lujasti ihmisten mielissä kuin Münchenin kriisin aikainen käsitys kaupunkien pommittamisesta. Itse asiassa tälläkin hetkellä tämänsuuntaisella kauhupropagandalla pelotellaan ihmisiä kannattamaan tai olemaan kannattamatta tiettyä ideologiaa, vaikka virallinen ydinstrategia keskittyykin keksimään keinoja, joilla mahdollisen ydinsodan syttyessä hyökkäykset kyettäisiin rajoittamaan vasta-asetoimintaan. Analogia Münchenin kriisin aikaisen tapausten ja toisen maailmansodan jälkeisen ydinstrategian välillä on ilmeinen. Ydinase on jälleen suuri tuntematon ja samalla pelottava. On myös todettu, että päätöksentekijöiden kuva tilanteesta saattaa olla aivan yhtä stereotyyppimäinen kuin tavallisen kansalaisenkin. Varsinkin "vanhoissa" valtakunnissa oletetaan päätöksentekijöiden jakavan massan kuvat, eikä päinvastoin.⁵³⁾

Ilmavoimien käytön kannalta kriisit voidaan karkeasti jakaa kahteen erilaiseen päätyppiin: kriisit, jotka ovat luonteeltaan globaaleja ja joissa alusta alkaen strategiset voimat näyttelevät pääosaa sekä kriisit, jotka luonteeltaan ovat enemmän paikallisia ja joissa taktilliset ilmavoimat ja lentokuljetus on ollut ilmavoimien käytön kannalta valitsevana. Mikään kriisi ei voi nykypäivänä olla pelkästään paikallinen ja näyttää myös siltä, että suurvallat tavalla tai toisella ovat jokaisen kriisin takana. Näin ollen edellä Kuuban kriisin yhteydessä esitetty lopputoteamus strategisten voimien käytöstä näyttää eskalaatioteorian mukaan olevan kaikissa kriiseissä viimeisenä portaana. Ilmavoimien poliittinen käyttömahdollisuus vaikuttajana kriisitilanteissa on puolestaan riippuvainen tietyn kriisin erikoispiirteistä. Kriisit syntyvät hyvin monella eri tavalla. Ei ole näin ollen helppoa määrittää ilmavoimien osuutta kriisitilanteessa. Erityisesti määritettäessä strategisten voimien roolia, voidaan havaita varsin tärkeitä vastakkaisia arvoasetelmia. Jos strategisia voimia arvostetaan kaikkein tärkeimmäksi niiden pelotevaikutuksen vuoksi, jolla estetään vastustaja käyttämästä omia strate-

gisia voimiaan, tärkein arviointimme on: mikä pelottaa vastustajaa? Tämän ei välttämättä tarvitse olla saman, joka toimii parhaiten silloin, jos sota todella syttyy. Meidän on tiedettävä vastustajan arvioinnit siitä missä olosuhteissa me hyökkäämme, koska hänen arviointinsa saattavat poiketa omista arvioinneistamme monestakin eri syystä.⁸⁸) Näitä arviointeja on vaikea suorittaa kvantitatiivisilla menetelmillä kuten järjestelmätutkimuksella tai kustannus-vaikutus vertailulla. Strategisia päätöksiä tehtäessä nämä menetelmät on yhdistettävä kvalitatiiviseen näkemykseen. Tämä sisältää historian opetuksen, yleisen politiikan tuntemuksen ja erityisesti vastustajan ja hänen liittolaistensa tuntemisen. Seuraavassa esitetyt johtopäätökset ja yleistyksen ovat tämän vuoksi luonteeltaan kvalitatiivisia ehkä osin subjektiivisiakin. Kaikkia kriisejä ei voida Hrustsevin tapaan ratkaista ”kalistelemalla raketteja”, mutta ilmavoima on osoittautunut joustavuutensa ansiosta hyödylliseksi ratkaisun välineeksi eritasoisissa kriiseissä. Vertailtaessa ilmavoiman vaikutusta kriisitilanteihin voidaan tehdä ainakin seuraavat yleistyksen:

1. Suurvaltojen keskeisen voiman muodostaa strateginen ydinase käytetäänpä sitä tai ei. Se valtakunta, joka parhaiten kykenee käyttämään sitä tavalla, joka antaa parhaan sotilaallisen edun, voi toimia suuremmalla varmuudella ja nauttii suurempaa psykologista luottamusta kansainvälisen kriisitilanteen aikana. Vain olemassa olevat voimat voidaan ottaa lukuun arvioitaessa kapasiteettia kriisin ratkaisutilanteessa.

2. Melkein ihanteelliset olosuhteet vallitsevat silloin, kun käytävissä on sekä paikallinen että strateginen ylivoima. Tämä edellyttää, että kriisitilanteen käsittelyssä tarvitaan sellaisia voimia, joita voidaan käyttää kaikentasoisissa kriiseissä sekä globaalilla että paikallisella tasolla.

3. Miehitetyillä järjestelmillä on puolellaan se etu ohjuksiin nähden, että niillä voidaan paremmin ilmaista aikomus. Ohjuksia ei voida käyttää demonstraatiotarkoituksiin muuten kuin asentamalla tietty ohjusjärjestelmä toimintavalmiiksi. Ohjuksia ei voida myöskään kutsua takaisin, kun ne on kerran lähetetty liikkeelle.

4. Taktillisten ilmavoimien ja lentokuljetuksen käyttö aikomuksen ilmaisuvälineenä sallii erityisen kohteen ilmaisemisen ja voidaan rajoittaa sekä käytetyiltä menetelmiltään että alueeltaan.

LAHDEVIITTEET

- 1 Stanley F. Hoffman, *Contemporary Theory in International Relations*, Englewood Cliffs, N.J., USA, 1960, s. 173.
- 2 Richard C. Snyder, H.W. Bruck ja Burton Sapin, *Foreign Policy Decision Making*, Glencoe, Illinois, USA, 1962, s. 143.
- 3 Ithiel de Pool ja Barton Whaley, *Deterrence as an Influence Process*, Cambridge, Mass., USA, 1963, s. 1.
- 4 Pool, mainittu teos, s. 10.
- 5 Vilho Lukkarinen, *The Role of Air Power in a Nation's Total Capability and in International Society*, Helsinki, 1969.
- 6 Mainittu teos, s. 143—145.
- 7 Oswald Dutch, *Hitler's 12 Apostles*, New York, 1940, s. 44.
- 8 Stephen Roberts, *The House that Hitler Built*, London, 1938, s. 128.
- 9 C.G. Grey, *The Luftwaffe*, London, 1944, s. 125.
- 10 F.W. Schuman, *Europe on the Eve*, New York, 1940, s. 44.
- 11 *Frankfurter Zeitung*, Oct 15, 1933.
- 12 Viscount H.S. Rothermere, *My Fight to Rearm Britain*, London, 1939.
- 13 *House of Commons Debates*, 5th ser., vol. 286, col. 2061—74.
- 14 Marquess of Londonderry, *Wings of Destiny*, London, 1943, s. 88.
- 15 *The Times*, April 11—13, 1943.
- 16 Grey, mainittu teos, s. 133.
- 17 *British White Papers*, Cmd. 4798, London, 1935.
- 18 *Erlass des Führers und Reichskanzlers über die Reichsluftwaffe*, Berlin in den 26. 2. 1935, DZ/MGFA, Akte L II 1926.
- 19 Royal Institute of International Affairs, *Documents on International Affairs, 1935*, London 1937, ss. 60—63.
- 20 *Documents 1935*, s. 64.
- 21 *British Blue Book*, Cmd. 5143, London 1936, s. 80.
- 22 *Documents 1935*, s. 13.
- 23 J.W. Wheeler-Bennet, *Munich: Prologue to Tragedy*, London, 1948, s. 99, *Documents on British Foreign Policy, II*, s. 310 ja *New Republic*, February 3, 1941, ss. 134—135.
- 24 Pierre Tissier, *The Blom Trial*, London, 1942, s. 61.
- 25 *Tribunal, Nuremberg, 1945—46*, *Proceedings and Documents in Evidence, IX*, ss. 203—204.
- 26 Winston Churchill, *Second World War, I*, s. 264.
- 27 British Foreign Office, *Documents on German Foreign Policy, 1918—1945*, London, 1949, II, ss. 1—9.
- 28 *The Speeches of Adolf Hitler, April 1922—August 1939*, London 1942, II, s. 1406.
- 29 *The Times*, March 2, 1938.
- 30 *Documents on British Foreign Policy, I*, s. 93.
- 31 *The Speeches of Hitler*, s. 1571.
- 32 *Documents on British Foreign Policy, I*, s. 315.
- 33 *Tribunal, Nuremberg, XXXVIII*, ss. 412—419 ja *XXVII*, s. 377.
- 34 Paul Schmidt, *Statist auf Diplomatische Bühne 1923—1945*, Bonn, 1949, s. 401.
- 35 Schmidt, mainittu teos, s. 407.
- 36 Tissier, mainittu teos, s. 61.
- 37 Neville Chamberlain, *The Struggle for Peace*, London, 1939, ss. 274—276.

- 38 Note of a Conversation between the Prime Minister and Herr Hitler, September 30, 1938, at latter's flat in Munich, **Documents on British Foreign Policy**, II ss. 635—640.
- 39 Winston S. Churchill, **The Gathering Storm**, Cambridge, USA, 1949, s. 250.
- 40 Wheeler-Bennet, *mainittu teos*, s. 99.
- 41 **British Documents**, II, s. 310.
- 42 Record of an Anglo-French Conversations held at No. 10 Downing Street on September 25, 1939, **British Documents**, II, s. 520.
- 43 Keith Feiling, **Life of Neville Chamberlain**, London, 1946, s. 321.
- 44 **British Documents**, Appendix (II), s. 616.
- 45 **Documents on British Foreign Policy 1919—1939**, IV, s. 117.
- 46 Adolf Galland, **Defeat of the Luftwaffe: Fundamental Causes**, **Air University Quarterly Review**, Spring, 1953, s. 24.
- 47 John F. Kennedy, Radio and Television Report to the American People on the Soviet Arms Buildup in Cuba, Oct. 22, 1962, **Public Papers of the President: 1962**, Washington D.C. 1963, s. 807.
- 48 Arnold L. Horelick ja Myron Rush, **Strategic Power and Soviet Foreign Policy**, Chigaco, 1966, s. 128.
- 49 Slocombe, "The Political Implications of Strategic Parity", **Adelphi Papers**, No 77, London ISS, 1971, s. 32.
- 50 Roger Hilsman, **To Move a Nation**, Garden City, New York, 1967, ss. 226—227.
- 51 Graham T. Allison, **Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis**, Boston, 1971, ss. 64—65.
- 52 Kenneth Boulding, **National Images and International Systems**, J.N. Rosenau toimittamassa **International Politics and Foreign Policy**, New York, 1969.